

MEGJEGYZÉSEK DOHNÁNYI ERNŐ GÉPZONGORA-FELVÉTELEINEK JEGYZÉKÉHEZ

Az alábbi összeállítást „rollográfiának” nevezhetnénk, mert nem a megszokott hangfelvételtípusok (fonográf-, hanglemmez- stb. rögzítések) listája, hanem gépzongoratekerceké. Egy teljes és megbízható Dohnányi-diszkográfia összeállítása nagyszabású kutatómunkát igényel, amely megkezdődött ugyan, de a jegyzék közreadása még korai lenne. Úgy döntötünk tehát, hogy leszűkítjük a listát az amúgy is szinte teljesen ismeretlen, e helyen is tudományos igényvel körüljárható és ilyenformán még sohasem összesített gépzongora-felvételekre.

A gépzongoratekercek perforált papírszalagok, amelyek a zongorista játékát nem akusztikusan, hanem mechanikus úton, a billentyűk és a pedálok mozgását regisztrálva rögzítik. 1905-től kezdődtek meg a gépzongora-felvételek, elsőként a Welte cégnél Lipcsében, és a világ számos pontján folytatódtak a harmincas évek közepéig. Különböző rögzítési eljárások terjedtek el, de valamennyi tekercest pneumatikus szerkezettel lehetett visszajátszani, amely több-kevesebb hűséggel valóban reprodukálta a zongorista játékát. Kétségtelen, hogy a gépzongora-felvételek hitelessége a játék pontos leképezése szempontjából nem problémamentes, hiszen a bonyolult mechanikus és pneumatikus szerkezet sok ponton okoz torzulásokat, de újabb reprodukciós módszerekkel (pl. számítógépes analízissel) mód van arra, hogy a tekercsekben rejlő és az eredeti játékot azért igen jól megközelítő információkhoz maradéktalanul hozzáférjünk, és ennek alapján tegyük hallhatóvá a felvételeket. Mindez azért fontos, mert a kor zongorajátékát

megőrző dokumentumok túlnyomó többségét a gépzongora-felvételek adják, mivel az akusztikus hangrögzítés a húszas évek végéig nem ért el olyan kielégítő fohkot (a zongora hangjának rögzítése különösen nehéz feladat volt), amely pótolhatta volna a gépzongora tiszta, valódi zongorán megszólaló hangját.

A gépzongoragyártók nagy súlyt fektettek arra, hogy a legfontosabb művészeteket megnyerjék felvételeik számára, természetesen nemcsak művészi, hanem üzleti megfontolásból is. Ennek köszönhetően több ezer felvétel maradt ránk a századfordulót követő három évtizedből, jelentős részük olyan előadókkal, akiknek játékaról ez az egyetlen hangzó emlék (Mahler, Szkrjabin stb.), vagy olyanokkal, akiknek játékát legjobb előadói periódusukban rögzíthették a tekercek. Ebbe a csoportba tartozik Dohnányi Ernő is, akinek meglepően sok, negyven különböző tekercest vehettük föl a listánkra. Különösen nagy ez a szám, ha arra gondolunk, hogy Bartóktól például mindössze öt tekercs ismeretes. Dohnányi későbbi, akusztikus úton készült hangfelvételeinek száma sem túl nagy, a játékát őrző dokumentumok jelentős részét a gépzongoratekercek adják.

Dohnányi a világ három legjelentősebb gépzongoracégével készített felvételeket. Először a Welte & Söhne lipcsei felvételstúdiójában játszott gépzongorába. Az általában fél évvel később megjelenő tekercek datálása szerint a felvétel napja 1905. szeptember 13. volt. Ha nem kell is feltétlenül szó szerint vennünk ezt az egy napot (mert a Welte négy-öt tekercs anyagát rögzítette egy ülésben), de egy

vagy két közeli nap eltéréssel biztosnak tekinthető a tizenhárom tekercs felvételének időpontja. A listában szereplő „rot”, illetve „grün” megjegyzés két tekercsváltozatot jelöl, ugyanis a korábbi, piros színű papíron forgalmazott anyagot a húszas években kissé megváltoztatott (műszaki szempontból javított) kódolású zöld színű tekercsen is kiadták.

Korántsem tudjuk ilyen pontosan az ugyancsak lipcei Hupfeld cég által készített tekercs felvételi időpontját, de biztosan kiderül a megjelenés dátumából és a katalógusokból, hogy 1912 előtt keletkeztek, sőt egyéb okokból feltételezhető, hogy még 1910 előtt. A tizenkét Hupfeld-tekercs-et is megjelentették később egy valamelyest továbbfejlesztett tekercestípussal (Hupfeld Animatic 88-er és Triphonola). Ezek, ellentétben a Welte-tekercs-ekkel, az újabb kiadásban új katalógusszámot is kaptak, azaz a különböző szám ellenére nem újabb felvételek.

A harmadik tekercestípus, amely Dohnányi játékát őrzi, az amerikai gyártmányú Ampico. Ezen a tizenhárom tekercsen, ellentétben az európai felvételekkel, Dohnányi saját műveit vagy átdolgozásait játssza. Ez arra utal, hogy hiteles lehet a forráskatalógusban szereplő 1926-os dátum mint felvételi időpont, hiszen Dohnányi nemcsak virtuózként, hanem már zeneszerzőként is számot tartott a rögzítésre. Természetesen emellett szól, hogy a felvételek között szerepel a RURALIA HUNGARICA két tétele, amely 1923–24-es kompozíció.

Érdemes szót ejteni arról, hogy jegyzékünk mennyire tekinthető pontosnak. A gépzongora-felvételek kutatása és átjatszása modern hanghordozóra voltaképpen már az ötvenes évek végén megindult, de ez a munka sajnos csak nagyon szórványos és szinte alig használható eredményeket hozott. Ennek fő oka az, hogy a gépzongorák és a tekercs-ek zöme magángyűjteményekben, a szakmailag

megalapozott muzeológiai érdeklődésfókuszától távol található, és az évtizedenkénti egy-két hanglemezzel vagy kisebb sorozat kiadása többnyire lelkes gyűjtők, amatőr restaurátorok munkája volt. Nem jobb a helyzet a tekercs-ek katalogizálásával, történetük filológiai áttekintésével sem. Az utóbbi néhány esztendőben megindult ugyan némi mozgás a téma kutatásában, de kielégítő katalógus eddig még nem látott napvilágot. Jelen összeállítás több elérhető korabeli katalógus és néhány modern jegyzék alapján készült. E pillanatban listánk biztonsággal csak a Welte-anyaggal kapcsolatban tekinthető teljesnek, mert ez a legjobban feldolgozott területe a gépzongora történetének. Feltehetően ma már a másik két lista is teljesnek mondható, de itt még – kis valószínűséggel – felbukkanhatnak új adatok.

Említést érdemel, hogy egy nemrég megjelent katalógus a jegyzékünkben szereplő negyven tekercsen kívül további hármat sorol föl. (THE CLASSICAL REPRODUCING PIANO ROLL. Compiled by Larry Sitsky, Greenwood Press Inc. Westport, Conn. USA, 1990.) Jelenleg ez az egyetlen katalóguskisérlet a világban megjelent valamennyi gépzongoratekercs összefoglalására. A kiadvány forrásmegjelölést nem ad, és a tekercsszámon, valamint a mű megnevezésén kívül minden más adatot mellőz. Miután a kérdéses tekercs-ek más, régebbi katalógusban nem szerepelnek, és Sitsky katalógusában egyébként is néhány feltűnő pontatlanságra bukkantunk, nem tekintjük maradéktalanul megbízhatónak, ezért ezeket a tekercs-eket nem vettük be a jegyzékünkbe. Az alábbi három tételről van szó:

1. Dohnányi, Ernst von: RHAPSODIE. Op. 11, No. 1; Ampico 5676
2. Dohnányi, Ernst von: RHAPSODIE. Op. 11, No. 4; Ampico 5977

3. Liszt, Franz: RHAPSODIES HONGROISES. No. 5; Artechó 2023

Az utolsó külön megjegyzést kíván: a Sitsky jegyzékében szereplő „Artechó” márkájú tekercsek nem közismertek, ezt az egyet kivéve valamennyi esetben Welte-tekercsek reprodukciójaként szerepelnek a katalógusban. Feltételezhető, hogy ez is Welte-átjátszás, nem pedig önálló felvétel. Valószínűleg a 15-ös szám (lásd Welte-lista) 5-össé történt elírásáról lehet szó.

A Dohnányi-irodalomban szerepel egy adat, amely szerint Dohnányi e-moll zongoraversenye (Op. 5) második tételének zongoraszólamáról is készült egy Ampico-felvétel, amelyet zenekarkísérettel koncerten meg is szólaltattak. Bár igen érdekes lehetett ez a kísérlet, a tekercsnek nincs nyoma az Ampico-katalógusokban, tehát feltételezhető, hogy végül nem adták ki.

Végezetül jegyzékünk rendezőelvé-

ről: a tekercsek katalógusszámai általában a felvételek időrendjében követik egymást; összeállításunkban ezt követjük. A Welte- és a Hupfeld-tekercsek esetében pontosan egymást követő sorszámokat találunk, az Ampicónál távolabbiakat. Utóbbi nem jelent feltétlenül egymástól távolabb eső felvételi dátumokat, inkább a megjelenés sorrendje módosíthatott a számozáson. (Feltűnő, hogy a Welte 499-es száma kimaradt, ilyen tekercs nem is létezik, vagy talán Dohnányi nem járult hozzá a kiadáshoz.) A listában feltüntetünk minden olyan adatot, amelyet az azonosítás érdekében fontosnak ítéltünk. Ha tudomásunk van róla, a másolatokat, hanglemezeire történt átjátszásokat és az azonos műből készült Dohnányi-hangfelvételeket is jeleztük. Az Ampico-tekercseknél a könnyebb datálhatóság érdekében a művek keletkezési idejét is feltüntettük.

Mácsai János

DOHNÁNYI ERNŐ GÉPZONGORA-FELVÉTELEINEK JEGYZÉKE

Összeállította Mácsai János

I. Welte-tekercsek:

1. Schubert, Franz: A-MOLL SZONÁTA. Op. 42 II. tétel (Andante poco mosso) D 845; Welte; rot, grün; Kat. Nr.: 489
Felvétel: 1905. IX. 13. (?), Lipcse; megjelent 1914 előtt; ismert példányok száma: 6
2. Schubert, Franz: A-MOLL SZONÁTA. Op. 42 III. tétel (Scherzo) D 845; Welte; rot, grün; Kat. Nr.: 490
Felvétel: 1905. IX. 13., Lipcse; megjelent 1914 előtt; ismert példányok száma: 4
3. Liszt, Ferenc: DESZ-DÚR CONSOLATION. R. 12; Welte; rot, grün; Kat. Nr.: 491
Felvétel: 1905. IX. 13., Lipcse; megjelent 1907. IX.; ismert példányok száma: 15; további felvétel: Athens (Ohio, USA), 1956. IV.